

KİTÂB-I MUKADDİME-İ EBU'L-LEYSİ'S-SEMERKANDÎ

Abdurrahman Özkan (2018), *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkanđi, Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım, Palet Yayınları, Konya, 275 s. ISBN 978-605-2338-60-5*

Yaşar ŞİMŞEK*

Gazi Türkiyat, Güz 2018/23: 237-239

Farklı milletler tarafından Polovets, Kumanos, Kuman, Komani, Khartes ve Kun olarak da adlandırılan Kıpçaklar, IX-XI. yüzyıllar arasında tarihî metinlerde kendilerinden söz ettirmeye başlamıştır. Kıpçakların tarih sahnesine çıkışının hemen ardından XI. yüzyılda Karadeniz'in kuzey bölgelerine gelerek buradaki geniş düzlüklerde yurt tuttıkları, Rus knezleri başta olmak üzere Doğu Avrupa'yı da içine alan geniş bir alanda diğer Türk boylarından Uzlar ve Peçenekler ile sürekli mücadele hâlinde oldukları bilinmektedir.

Kıpçakların Doğu Avrupa ve Deşt-i Kıpçak adı verilen Karadeniz'in kuzey bölgelerinde tarihî rol oynamaları hasebiyle bölgedeki komşuları üzerinde etkileri yoğun olmuştur. Bunun temel göstergesi muhakkak ki Codex Cumanicus (Kumanlara ait bilgiler kitabı)'tur. Kıpçak dilinin en eski yadigârı olan bu eser dışında günümüze ulaşmış başka bir gotik harfli metin bulunmamaktadır. Doğu Avrupa ve Karadeniz bozkırında meskûn olan Kıpçaklar, burada XVI-XVII. yüzyıla kadar bir yazı dili oluşturamamıştır.

Codex Cumanicus hariç tutulmak üzere, Kıpçaklardan kalan yazılı belgeler iki başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan biri, Kırım ve Ukrayna havalisinde meskûn bulunan ve Hristiyanlığın Gregoryan mezhebini seçip zaman içinde asimile olarak tarih sahnesinden kaybolan Kıpçakların yazı dilidir. XVI-XVII. yüzyıl gibi kısa bir dönemi kapsayan bu yazı dili literatürde Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi veya Gregoryan Kıpçak Türkçesi adları ile anılmaktadır.

Memlûk Kıpçak Türkçesi ise, Kafkasya, Kırım vesâir Kıpçak bölgelerinden Orta Doğu'ya asker/muhafız olarak götürülen ve bilhassa Mısır'da giderek artan nüfuzları ile yönetimi ele geçiren Türklerin yazdırdığı az sayıda sözlük, gramer, dinî ve askerlikle ilgili kitaplardan oluşan külliyyattır. Memlûk Kıpçak Türkçesi eserleri arasında günümüze ulaşan tek edebî eser 1391 yılında Seyf-i Sarayî tarafından tercüme edilen Gülistan bî't-Türkî (Gülistan Tercümesi)'dir. Dönemin temel eserlerini Kitâb-ı Mecmû'u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mogolî ve Farsî, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâbu Bulgati'l-Müşâtâk fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak, el-Kavânînu'l-Küllîye li-

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun / TÜRKİYE
ysimsek55@gmail.com.

Zabıt'l-Lugati't-Türkiyye, et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye, eş-Şuzuru'z-Zehebîyye ve'l-Kıta'l al-Ahmediyye fi'l-Lugati't-Türkiyye adlı sözlük ve gramerler oluşturmaktadır. Bu temel eserlerin dışında İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin, Kitâb fi'l-Fıkh, Şerhü'l-Menâr gibi fıkıh kitapları da bulunmaktadır. Bu cümleden bir diğer önemli eser ise Kitâb-ı Mukkadime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî'dir.

Kitâb-ı Mukkadime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî, İslam'ın şartları, farzın çeşitleri, namaz ve abdest, temizlik, sünnet gibi konular üzerine sıratlı yöntemle yapılmış bir tercümedir. Eser üzerine Zajaczkowski, Eckmann, Menges ve Toparlı'nın çalışmaları olmakla birlikte, en geniş çaplı çalışma Abdurrahman Özkan tarafından hazırlanan *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî, (Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler – Tıpkıbasım)* başlığı ile Palet Yayınlarından 2018 yılında yayımlanmıştır. Özkan'ın 1994 yılında tamamladığı *Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî, İmlâ-Gramer-Tenkitledi Metin-İndeks*, başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanan kitap, Giriş – İnceleme – Metin – Dizinler ve Tıpkıbasım olmak üzere 5 ana başlık üzerine bina edilmiştir.

Kitabın giriş bölümünde Kıpçaklar ve Memlûk Kıpçak Türkçesi üzerinde kısaca durulduktan sonra eserin müellifi, konusu, nüshaları ve eser üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilmektedir. Özkan'ın verdiği bilgilere göre; müellifi Hanefî mezhebinin büyük âlimlerinden Ebu'l-Leysi's-Semerkindî olan bu eserin asıl adı el-Mukaddime, Mukaddimetü's-Salât veya Mukaddime fi's-Salât'tır. İlk defa Memlûk sahasında Sultan Kayıtbay (1468-1496) döneminde tercüme edildiği düşünülen eserin Memlûk Kıpçak Türkçesi özellikleri gösteren iki yazma nüshası çalışmada kullanılmıştır. Bunlardan ilki İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü 1451 numara ile (çalışmada bu nüsha esas alınmıştır), ikincisi Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesinde (Uzluk Nüshası) muhafaza edilmektedir. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nde korunmakta olan nüsha Ayasofya Nüshasından en az 50 yıl daha evvel istinsah edilmiştir (1451; 1501-1516). Ayasofya Nüshası 47 varak, diğer nüsha ise 53 varaktan oluşmaktadır. Bu iki nüsha dışında eserin Anadolu sahasında yapılmış çok sayıda tercümesi de kütüphanelerde mahfuzdur. Nüshalar dil özellikleri açısından Özkan tarafından "Oğuz-Kıpçak grubuna giren karışık dilli bir eser" olarak nitelendirilmiştir. Her iki nüshada da, genel olarak, Oğuzca özelliklerin daha baskın olduğunu söylemek mümkündür. Bir yerde bol- fiilinin kullanılması; birkaç örnekte +GA yönelme hâli ekinin kullanılması; -GAn / -KAn sıfat-fiilinin varlığı; -GAndA zarf-fiili ekinin kullanılması; gelecek zaman eki olarak -GAY'ın kullanılması; *ben* zamirinin *men* şeklinde de kullanılması; Memlûk Kıpçak Türkçesi eserlerinde görülen avdaz "abdest", ebcî / ebcî "kadın", seket- / yisket- "koklatmak" kelimelerinin varlığı eserde görülen başlıca Kıpçak Türkçesi özellikleri olarak sayılabilir. Eserin dilinin sade ve anlaşılır olması dikkat çekmektedir:

Başladum Tañrı adı birle; dünyâda rahmet idicidür mü'minlere, kâfirlere âhîretde merhamet idicidür mü'minlere. Şükr Tañrı'ya şâbitdür, bisleyicidür 'âlemleri, cennet yahşılar+çun. Düşmanlık yok, illâ zâlimler üstine var. Tañrı

rahmeti selâmatlığı yaradılmış yahşî üstine, Muhammed'dür, ehli üstine, yaranları üstine, barçası üstine olsun.

Eyitdi Faķîh Leys Atası, Tanrı rahmet kılsun aña. Bil, haķ namâz farzdur durup durur, doğrı yoldur, şâbitdür. Bilindi namâz farzlığı Qur'an+ıla, Nebî hadîşî bile, 'âlimler ittifâķı bile. (Ayasofya Nüşhası [1b-2a/2]).

İnceleme bölümü (s. 33-72), oldukça geniş tutulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde eserin imla, ses ve şekil bilgisi özellikleri detaylarıyla ortaya koyulmuştur. Metin bölümü (s. 73-110) çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Ayasofya Nüşhası esas alınarak hazırlanan metin bölümünde Uzluk Nüşhasındaki farklılıklar dipnot yöntemiyle belirtilmiştir. Dizinler bölümünde (s. 111-154) Ayasofya ve Uzluk Nüşhalarındaki kelimeler ayrı ayrı ele alınmış, Ayasofya Nüşhasına göre Uzluk Nüşhasında ses veya anlam farkı olan kelimeler ve Ayasofya Nüşhasında bulunmayan kelimeler ayrı iki başlık hâlinde çalışmaya dâhil edilmiştir. Dizinin bu şekilde hazırlanması nüshaların söz varlığını karşılaştırmalı olarak incelemeyi kolaylaştırmıştır. Eserin sözcük bilgisi için hazırlanan dizinlerin dışında Ayasofya Nüşhasında kullanılan bütün yapım ve çekim ekleri "Ekler Dizini"nde ayrıca gösterilmiştir. Çalışmanın son bölümü ise nüshaların tıpkıbasımına ayrılmıştır (s. 173-275).

Özenle hazırlanmış bu çalışmayı Türklük Bilgisi'ne kazandırdığı için Prof. Dr. Abdurrahman Özkan'ı kutlar, başarılı çalışmalarının devam etmesini temenni ederiz.